

Materiály týkající se města Aphrodisias a pocházející z let 39—19 př. n. l. (č. 21 až 23, str. 31—37), jsou svědectvím, jak členové druhého triumvirátu odměňovali města, která jim zachovala věrnost v občanské válce, a také (č. 21) ilustraci povinností, které Římané vyžadovali od měst, jimž nebyl přiznán spojenecký statut.

Na str. 40—41 je publikován nápis č. 25 (z r. 27 př. n. l.), který ukazuje péči Octaviana Augusta o navrácení půdy patřící původně městům a chrámům, na str. 59—62 pod č. 34 najdeme překlad řeči císaře Claudia z r. 48 n. l., týkající se přijetí Gallů do římského senátu, na str. 14—15 pod č. 12 Neronovo vyhlášení svobody Řeků z r. 67 n. l., na str. 153—155 je pod č. 79 ukázka řeči císaře k vojákům (Hadrianus, r. 128 n. l.); ukázkou klientské dohody (mezi prokonsulem provincie Afriky a obyvateli území Gurzy z r. 12 př. n. l.) je nápis č. 43 na str. 101—102, z nápisu č. 30 na str. 51—53 z let 13—15 n. l. se dovidáme, jaké byly povinnosti obyvatel Galatie ke státní dopravě.

Některé vybrané nápisy se zabývají běžnými hospodářskými záležitostmi (např. č. 85 na str. 164—165 a č. 89 na str. 169 prodej oleje a ryb v Athénách, č. 90 na str. 169 dovoz obilí z Egypta do Efesu, č. 97 na str. 175—176 a č. 149 na str. 237 konání trhů v provincii Africe, č. 27 na str. 43—45, č. 71 na str. 143—144 a č. 101 na str. 179—180 výstavba a ochrana aquaduktů); s částí historie a hospodářskými zájmy malého města doby Konstantinovy seznamují dopisy publikované pod č. 153 na str. 250—252.

Jsou tady také ukázky zajímavých náhrobních nápisů, přísah věrnosti měst císařům, municipálních městských práv, jiné epigrafické doklady seznamují s činností kněžských kolegií, zpravují nás o kultu císařů na různých místech říše, a podobně bychom mohli pokračovat dále.

Ve všech překladech H. Freise je pomocí hranatých závorek vyznačeno, co bylo v nápisu doplněno jeho editory. V případě existence několika verzí doplněného textu se autor přidrží edice, která je jím u nápisu uvedena na posledním místě. Kulaté závorky označují Freisovy doplňky — jde tu převážně o rozvedení zkratk (jmen, titulů).

Autorova práce s nápisy byla velmi pečlivá. Některé drobnosti by však využívání přeložených pramenů ještě víc usnadnilo, např. kdyby vysvětlil všechny méně známé antické zeměpisné pojmy, s nimiž se v jím vybraných nápisech setkáváme. Dále kupř. v uvedeném prameni č. 110 (stížnosti kolónů ze statku Burunitanu v severní Africe) je sice naznačeno, že na počátku něco chybí, nedovíme se však, zda jde o několik řádků nebo o podstatnější část textu. V edici ILS (č. 6870) pak zjistíme, že chybí celá jedna strana, která tvoří téměř čtvrtinu nápisu, což by zde snad mělo být poznamenáno. U téhož nápisu podle H. Freise schází v odst. 4 pět řádků, podle edice ILS řádků šest. V případě Diocletianova ediktu o nejvyšších cenách a mzdách měl snad být ve stručné podobě podán i obsah vynechaných pasáží, jako je tomu v knize *Antika v dokumentech*, díl II, Praha 1961.

Uvedené maličkosti však nesnižují praktický význam, který tato bohatá přehledně uspořádaná sbírka do němčiny přeložených římských nápisů má, zvlášť když si také uvědomíme obtížnost úkolu autora, vybrat vhodné epigrafické památky z časového úseku dlouhého zhruba 380 let, a přitom ani geograficky nikterak neohrazeného. Myslím, že jeho kniha dobře poslouží nejen studentům, které oboznámí s možnostmi, jaké epigrafické prameny badatelé nabízejí, ale že může být vhodnou pomůckou i pro profesionálního historika, který se s obsahem nápisů v němčině rychleji seznámí a u těch, které ho budou blíže zajímat, pak podle Freisovy knihy snadno vyhledá jejich řecký či latinský originál.

Jarmila Bednaříková

Fabrizio Mancinelli, *Katakomben und Basiliken*. Die ersten Christen in Rom. 2. vyd. Scala Firenze 1984. 64 stran textu a 120 barevných fotografií.

Autorství špičkových odborníků je obvykle spolehlivou zárukou vysoké úrovně i u publikací vědeckopopulárního charakteru určených pro nejširší veřejnost. To

platí i v případě stručné příručky o raněkřesťanském Římu. Vznikla z popudu U. Fasoly, emeritního profesora a bývalého rektora Pontificio Istituto di Archeologia cristiana, který je zároveň i autorem úvodu. U. Fasola je dnes považován spolu s P. Testinim za jednoho z nejlepších žijících znalců raněkřesťanských katakomb v Římě. Autor F. Mancinelli je kurátorem sbírky raněkřesťanského, byzantského a středověkého umění ve Vatikánských muzeích.

Útlá publikace, v podstatě komerčního charakteru, je určena jak běžným návštěvníkům Říma, tak zájemcům o raněkřesťanskou fázi jeho kulturní historie. Při stručném rozsahu textu prokládaného řadou velmi kvalitních barevných fotografií, plánků a schemat rekonstrukcí se však autorovi podařilo věcně a výstižně vyložit vznik, vývoj a význam jednotlivých dodnes existujících památek.

Po úvodu, v němž je čtenář informován o postupném prosazování křesťanství v souvislosti s Římem a přehledem systematického výzkumu raněkřesťanských katakomb a staveb, započatým v polovině minulého století, je výklad a popis jednotlivých památek rozčleněn do 22 stručných kapitol, které jsou věnovány jednotlivým lokalitám, ať již jde o křesťanské kostely, či pohřebiště.

Nejdříve F. Mancinelli věnuje pozornost charakteristice dvou nejdůležitějších římských chrámů, jejichž stavba byla započata brzy po oficiálním uznání křesťanství tzv. Milánským ediktem císaře Constantina Velikého, tj. Lateránskou basilikou, původně zasvěcenou Spasiteli a vatikánským chrámem postaveným nad údajným hrobem apoštola Petra.

Poté autor podává v přehledu seřazený výklad o nejdůležitějších křesťanských pohřebištích starokřesťanského Říma. Nezmiňuje se o všech dnes známých katakombách, ale vybírá pouze ty nejdůležitější, které byly zpřístupněny veřejnosti a jsou zajímavé z hlediska malířské dekorace i výzkumu raněkřesťanské architektury. V přehledu se jedná o katakomby a basiliku San Sebastiano (pozornost je věnována architektuře trojpodlažní basiliky se sloupovým ochozem pokračujícím i okolo apsidy, jenž představuje speciální prvek typický pro nejstarší římské kostely z konstantinovského období). Ve freskové výzdobě je vidět návaznost na tradiční způsob maleb římských interiérů. Některé zde dochované motivy (v ještě pohanském mauzoleu Clodia Hermeta) lze řadit mezi nejlepší doklady římské iluzivní malby.

Dále je charakterizována výzdoba Domitiliných a Priscilliných katakomb (povětšinou z 3. a 4. stol.), Commodiliných, kde nejvýznamnější fresky pocházejí až z 5. stol. a reprezentují již přechod k byzantskému výtvarnému výrazu. Do 4. stol. patří i dekor Praetextatových katakomb a malého pohřebiště objeveného r. 1956 pod via Latina. Tyto katakomby představují nejrozsáhlejší malířskou galerii pozdní antiky, kde vedle sebe koexistují temata převzatá z pohanských soteriologických mýtů i neobvykle rozvinutá tematika biblická. Ze 4. stol. a pozdější doby pocházejí nejlépe dochované sekce katakomb San Pietro e Marcellino (původně navazujících na mauzoleum císařovny Heleny), tzv. Coemeterium Maius, anonymní katakomby pod via Anapo, katakomby Jordanů a Pamphilovy.

Po výčtu nejdůležitějších pohřebišť se autor vrací k dalším křesťanským stavbám 4.—6. stol., jež reprezentují kostely bazilikálního i centrálního typu. K nim patří i mauzoleum Santa Costanza, původně přiléhající k dnes nedochované konstantinovské bazilice tzv. Coemeterium Agnetis budované podle stejných zásad jako již zmíněný kostel San Sebastiano. V časovém sledu 4. a 5. stol. v Římě dále vznikly monumentální pětipodlažní chrámy San Paolo, dochované v původní podobě do osudného požáru r. 1823, a S. Maria Maggiore s pozoruhodným cyklem mozaikových panelů s biblickou tematikou. Zhruba ze stejné doby pochází i skromnější trojpodlažní kostel sv. Sabiny na Aventinu s vzácně dochovaným původním dřevěným portálem zdobeným náboženskými motivy, z nichž je nejznámější panel s Ukřížováním. Na tradici dřívějších římských staveb navazuje kruhový chrám San Stefano Rotondo. Tematické mozaikové výzdoby apsid je věnován výklad o bazilikách Santa Pudenziana a Cosma e Damiano.

Poslední oddíl je věnován charakteristice sbírek, reněkřesťanské plastiky, zejména sarkofágových reliéfů, ve Vatikánských muzeích, která po sloučení s dřívější sbírkou lateránskou r. 1970 představují nejucelenější soubor starokřesťanského umění.

Publikace F. Mancinelliho není průvodcem v pravém slova smyslu, ale do určité míry tak může být i spolehlivě použita. Na jednotlivých konkrétních dokladech jsou navíc navozeny všechny základní koncepční problémy zkoumání raněkřesťan-

ského umění. Ačkoli publikace vznikala koncem 70. let, je na str. 60 uveden tradiční nesprávný výklad tzv. dogmatického sarkofágu; vysvětlení jeho ikonografie v té době již bylo v odborné literatuře známo. Trvání na zastaralé koncepci svědčí o snaze uchovat přesto dříve vžitou perspektivu přetrvávající v některých ohledech u archeologů z vatikánského prostředí.

Marie Pardyová

Títus Kolník, Římske a germánske umenie na Slovensku. Tatran Bratislava 1984. Stran 316, 196 barevných a černobílých obrazových příloh, resumé a seznam vyobrazení rovněž v ruštině, angličtině a němčině.

Kniha známého slovenského archeologa T. Kolníka, zabývajícího se problematikou římské doby na našem území, je prvním souborným a vskutku reprezentativním dílem svého druhu u nás. Tematicky navazuje na dvě předchozí autorovy práce, které rovněž vydalo nakladatelství Tatran v řadě „Dávnoveké umenie Slovenska“ (Skvosty antiky v r. 1979 a Staroveká plastika v r. 1981). Svým obsahem a bohatstvím reprodukováného obrazového materiálu je určena pro široký okruh zájemců o umění a historii, ale stane se rovněž užitečnou příručkou pro specialisty z oblasti klasické archeologie a příbuzných oborů nejen u nás, ale i v zahraničí, kde právem dosahuje značného ohlasu. Přispívá k tomu rovněž její paralelní vydání v německém překladu.

T. Kolník stál v posledních dvou desetiletích u řady významných archeologických objevů římského období na Slovensku. Je tedy autorem povoláním k tomu, aby své čtenáře zasvěceně seznámil s osudem, který prožívalo slovenské území v době existence římské říše a po jejím rozpadu z hlediska historicko-politického i na základě konkrétních uměleckých památek, které se zde dochovaly.

Pokud jde o rozsah, kniha je rozdělena na tři přibližně stejné části, a to vlastní text, obrazové přílohy, které následuje podrobný seznam vyobrazení a překlad resumé a katalogu v ruském, anglickém a německém jazyce.

Po předmluvě z pera akad. J. Dekana a vlastním úvodu je text rozčleněn do osmi problémových okruhů představujících zároveň nadpisy jednotlivých kapitol. V první z nich „Vojna a mier na Dunaji“ autor podává výklad o protohistorii československého území, počínaje dobou, kdy se, okolo změny letopočtu, tato oblast dostává do sféry římských zájmů v souvislosti s posunem hranic impéria k Dunaji a vznikem nových provincií situovaných podél jeho toku, z nichž severní Pannonie aspoň částí zasahovala až na území dnešního Slovenska, které tak, aspoň na čas, bylo pod přímým vlivem Římanů. Tato situace vytvářela předpoklady pro střety nejen vojenského charakteru, ale i pro uplatňování obchodních a kulturních styků místního barbarského obyvatelstva a Římanů. V následující kapitole „Umenie Ríma a umenie provincií“ nabízí T. Kolník čtenáři syntetický pohled na vývoj římského výtvarného umění od 1. stol. až do konce antiky a zároveň upozorňuje na odlišnosti a charakteristické rysy římsko-provinciální kultury, k níž patří většina památek objevených na Slovensku. V třetí, instruktivně sepsaném oddílu „Římski bohovia v Podunajsku“ je výklad o náboženských představách Římanů a přehled nejdůležitějších antických božstev přehledně ilustrován četnými nálezy jejich zobrazení pocházejících z nálezů na Slovensku a přilehlých lokalitách (Brigetio-Szőny v Maďarsku a Carnuntum-Petronell v Rakousku). Je pochopitelné, že právě mytologická tematika představuje v dokladech antické kultury ze Slovenska početně nejvíce zastoupenou skupinu. Na tento oddíl navazuje kapitola „V znamení kríža“ pojednávající o uplatňování křesťanství. Jeho prosazování je u nás doloženo nepříliš četnými doklady předmětů spíše historické, než umělecké hodnoty. Zajímavý a značně sporný je primitivní náctek vyrytý do cihly objevený v Gerulátě-Rusovcích. Je zde znázorněna velice schematicky mužská postava nesoucí na rameni předmět podobný kříži. S názorem vysloveným na str. 36, že záměrem autora tohoto obrázku bylo co možná nejrealističtěji zobrazit trpícího Krista, nelze v žádném při-